

SİVİLİZASIYALARARASI MÜNASİBƏTLƏRDƏ DİALOQ ANLAYIŞININ TƏHLİLİ

Soyuq müharibədən sonrakı dövrə nəzər saldıqda bipolyar (ikiqütblü) dünya nizamının dağılmasından sonra yeni qütblərin hansı mərkəzlər və ya hansı sistemlər, ideologiyalar əsasında formalaşması ilə bağlı bir qeyri-müəyyənlik var idi. Belə bir şəraitdə sivilizasiya kimliyi anlayışının yüksəlişi dünya siyasətində sivilizasiyalararası dialoq problemini də gətirdi. Yeni dünya nizamına alternativ olaraq da təqdim olunan sivilizasiyalararası dialoqun qeyd olunan problemləri nə dərəcədə həll etmək imkanında olduğu, bu dialoqun hansı çərçivələri əhatə etməsi müasir siyasi elmdə müzakirə mövzudur. Araşdırmanın məqsədi müasir dövrdə ictimai-siyasi diskursda tez-tez müraciət olunan sivilizasiyalararası dialoq anlayışını təhlil etmək və burada istifadə olunun dialoq terminin tarixi olaraq və müasir siyasətşünaslıqda hansı kontekstləri əhatə etdiyini öyrənməkdir. Tədqiqatın metodologiyası müasir siyasi elmin, konfliktologiyanın və siyasi fəlsəfənin tədqiqat üsullarına əsaslanır. Mövzunun işlənməsi zamanı bihevizizm, strukturalizm, konseptual analiz, tarixi və siyasi analiz metodlarından istifadə edilmişdi. Tədqiqatın elmi yeniliyini sivilizasiyalararası münasibətlərin tarixi inkişaf prosesinə müraciət etməklə dialoqun necə formalaşmasını və onunla müqayisədə müasir zamanda olan dialoqun təhlil edilməsi təşkil edir. Bununla yanaşı hazırda sivilizasiyalararası dialoqa mane olan amillər, xüsusən, fundemantalizmin yüksəlişi təhlil olunmuşdur. Tədqiqatın nəticəsi. Sivilizasiyalararası dialoqu inkişaf etdirmək üçün ilk növbədə beynəlxalq münasibətlərə olan yanaşmada dəyişiklik olmalı, beynəlxalq mühit qarşidurma məkanı kimi deyil, əməkdaşlıq kimi qəbul olunmalıdır. Sivilizasiyalararası dialoq həm daxili, həm də xarici siyasətlə bağlı olduğu üçün prosesdə tərəflər kimi yalnız dövlətlərin iştirakı və ya dövlətlərə müraciət olunması özü də dialoqun məhdudlaşmasına səbəb olur. Beynəlxalq münasibətlərin digər aktorları olan hökumətlərarası təşkilatların, qeyri-hökumət təşkilatlarının da bu prosesdə iştirakı vacib amildir. Bununla yanaşı, sivilizasiyalar və onların əsas təmsilçiləri olan dövlətlər daxilində fundamentalist yanaşmaların yüksəlişinin qarşısı alınmalıdır, çünki mahiyyət etibarilə fundamentalizm özü dialoqu inkar edir.

Açar sözlər: sivilizasiya, dialoq, kimlik, sülh, təhlükəsizlik, fundamentalizm.

Giriş. Sivilizasiyalararası dialoq termininin elmi-siyasi ədəbiyyata daxil olması əsasən XX əsrin ikinci yarısına təsadüf etsə də, əslində, dialoq problemi bütün bəşər tarixi boyu mövcud olmuşdur. Müasir dövrdə qarşılıqlı əlaqələrin inkişaf etməsi, ideoloji, dini, regional birliklərin yaranması, mədəni kimlik problemin üzə çıxması və bu fonda siyasi institutların fəaliyyəti siyasi elmdə “sivilizasiyalararası dialoq” probleminin ortaya çıxmasına səbəb oldu. Sivilizasiyalararası dialoqdan danışarkən ilk növbədə “sivilizasiya” və “dialoq” anlayışlarının mahiyyətini araşdırmaq, onu digər qarşılıqlı əlaqələrdən fərqləndirən xüsusiyyətləri və sivilizasiyalararası dialoqun konturlarını müəyyən etmək lazımdır.

Soyuq müharibədən sonrakı dövrə nəzər saldıqda bipolyar (ikiqütblü) dünya nizamının dağılmasından sonra yeni qütblərin hansı mərkəzlər və ya hansı sistemlər, ideologiyalar əsasında formalaşması ilə bağlı bir qeyri-müəyyənlik var idi. Belə bir şəraitdə sivilizasiyalararası münasibətlər probleminin ortaya çıxması *mədəni qütbləşmə* üçün ideal şərait yaradırdı. Tarixən formalaşmış olan və dərin siyasi, iqtisadi, mədəni dayaqlara sahib olan sivilizasiya amili, bu vaxta qədər praktiki olaraq Qərbi və Şərqi blokları altında təmsil olunan digər qütblər (Uzaq Şərq, Latın Amerikası, və. s.) üçün də yenidən formalaşma imkanı yaradırdı. Beləliklə, sivilizasiya münasibətləri həm də yeni beynəlxalq münasibətlər sistemində multipolarizasiyanın (çoxqütblülük) əsas sütunu kimi çıxış etməyə başladı. Bütün bu proseslər isə sivilizasiyalararası dialoqun beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyin təminində əsas faktor kimi nəzərdən keçirilməsini tələb edir.

Yeni dünya nizamına alternativ olaraq da təqdim olunan sivilizasiyalararası dialoqun qeyd olunan problemləri nə dərəcədə həll etmək imkanında olduğu və bu zaman hansı məsələlərin bu kontekstdən kənarda qalacağı da müzakirə mövzudur. Bununla yanaşı, sivilizasiyalararası dialoq dövlətlərarası münasibətlərə aid olmaqla yanaşı, bu məqsədə tam nail olmaq çün qeyri-dövlət aktorları, xüsusilə, mədəni qruplar arasındakı münasibətləri də əhatə etməlidir. Bütün bunlara baxmayaraq, sivilizasiyalararası dialoq anlayışı bir sülh və təhlükəsizlik yanaşması kimi qəbul olunsada, bu kontekstdə bəhs olunan sülh və təhlükəsizlik məsələsi də ənənəvi müharibənin olmaması kimi xarakterizə olunan təhlükəsizlik anlayışından fərqli kontekstdə nəzərdən keçirilməlidir.

Sivilizasiyalararası münasibətlərdə dialoq anlayışı. Sivilizasiyalararası dialoqun bir çox tərəfdarları bu prosesi müəyyən bir çərçivədə baş verən əlaqə kimi qiymətləndirirlər və belə hesab edirlər ki bu baxımdan sivilizasiyalar əsasən “toxunulmamış” qalır. Ənənəvi anlamda isə sivilizasiyalar arasında hər zaman onların fundamental olaraq formalaşmasına şərait yaradan faktor elə dialoq olmuşdur. Beləliklə, sivilizasiya münasibətlərində dialoqa iki fərqli yanaşma ortaya çıxır:

1) ənənəvi dialoq – sivilizasiyaların yaranması, formalaşması ilə xarakterizə olunur;

2) müasir sivilizasiyalararası dialoq – sivilizasiyalar arasında əlaqələrin yumşaldılması, onların öz ictimai-siyasi və mədəni təsisatlarını qorumasını nəzərdə tutur.

Böyük Britaniyanın Şefild Universitetinin professoru Con Hobson qeyd edir ki, əslində bu “dialoq” sivilizasiyalararası dialoq anlayışında istinad olunandan fərqlidir və tarixən sivilizasiyaların kifayət qədər dəyişməsinə səbəb olmuşdur. Hobsona görə, dialoq sivilizasiyaların bir-birlərini yeni ideyalarla, texnologiyalar, institutlar vasitəsilə formalaşdırdığı, Avropa mərkəzçi olmayan fundamental və global bir anlayışdır [2, s.14].

Müasir dövrdə Qərb ideyaları kimi təqdim olunan bir çox ideyalar əslində bu tarixi sivilizasiyalararası dialoq prosesi nəticəsində yaranmış olan ümumbəşəri ideyalardır. Hazırda isə bunun bütün tərəflər tərəfindən qəbul olunması növbəti mərhələdə daha müfəssəl qarşılıqlı əlaqələr və inkişaf üçün şərait yaradar. C.Hobson da qeyd edir ki, “*sivilizasiyalararası alış-veriş*” yalnız Qərbin yüksəlişində həyati olmamış, eyni zamanda müsbət mənada Avropanın mədəni identikliyi formalaşmasında (650-1500-cü illər arası), daha sonra isə bu proses 19-cu əsrdə Çinə doğru hərəkət edir) təkanverici qüvvə olmuşdur. Daha sonra C.Hobson Avropada olan reformlara diqqət çəkir və qeyd edir ki, “insan azad və rəşadətli varlıq kimi” ideyası əslində İslam mütəfəkkirlərinin fikirlərinin mərkəzində yer tuturdu. Eyni zamanda bu ideyalar Martin Lüter Kinqin də tələq etdiyi ideyalarla tamamilə üst-üstə düşür [2, s.15].

Meqana Nayak və Erik Selbinin müəllifi olduğu “Beynəlxalq münasibətlərin yenidən mərkəzləşməsi” adlı kitabında isə qeyd olunur ki, Universal İnsan Hüquqları Bəyannaməsini hazırlayan BMT İnsan Hüquqları Komissiyasının üç üzvündən ikisi (Çarlz Malik Livandan, Pen-çan Çanq Çindən) Orta Şərq və Asiya mədəniyyətlərinin nümayəndələri idilər [2, s.16].

Bütün bunlar onu göstərir ki, hazırda dünyada mövcud olan beynəlxalq hüquq, adət və normalar, eyni zamanda digər universal dəyərlər tarixi sivilizasiyalararası dialoq nəticəsində yaranmışdır və bundan sonrakı proseslərin, təhlükəsizlik məsələlərinin həllində də dialoq universal imkanlar yaradır.

Pınar Bilgin konfliktologiya və təhlükəsizlik sahəsində olan yanaşmalara diqqət çəkərək qeyd edir ki, bu sahədə olan problemlərin həlli üçün də sivilizasiyalararası dialoq imkanlarından yararlanmaq lazımdır. Qeyd olunan sahədə mövcud olan araşdırmalar əsasən Qərb konsepsiyalarına söykənir və buna görə də digər situasiyaların analiz olunmasında məhdud imkana malikdir. Bu baxımdan, sivilizasiyalararası dialoq müxtəlif dövlət və qeyri-dövlət aktorları arasında olan təhlükəsizlik problemlərini həll etməkdə siyasi-etika kimi qiymətləndirilməlidir [2, s.18].

Professor Hans Köşler qeyd edir ki, hazırkı qloballaşma şəraitində müxtəlif və hətta bəzən əks dünyagörüşlərini, dəyərləri əks etdirən sivilizasiyalar arasında dialoq global sülh üçün zəruri faktordur. Konseptual olaraq biz sivilizasiyanı həm mədəniyyət anlayışının, həm də insanların həyat-dünya qavrayışının daxil olduğu bir anlayış kimi başa düşürük. Bu baxımdan sivilizasiya müxtəlif tarixi dövrlərdə və həmçinin dillərdə, etnik, siyasi sistemlərdə özünü xüsusi mədəni formalarda göstərir [8, s.2-3].

Müasir qeyri-bərabər güc balanslı sistemində sivilizasiyalar arasında ədalətli və davamlı dialoqu təmin etmək üçün bərabərlik prinsipinin təmin olunması əsas prinsip olmalıdır. Ümumilikdə isə

dialog insanların həm individual, həm də kollektiv olaraq bir varlıq kimi özlərini reallaşdırmasının əsas xüsusiyyətidir. Dünya nizamına nəzər saldıqda isə aydındır ki, burada münasibətlər daha mürəkkəb qarşılıqlı asılılıq şəraitindədir və bu kontekstdə sivilizasiyaların mədəni və fəlsəfi qerme-nevtikası bir amili nəzərə almalıdır ki, sivilizasiyalararası dialog dünyada sülh və sabitlik üçün əsas tələblərdən biridir, çünki o, daha ədalətli dünya nizamının qurulmasına imkan yaradır. Digər tərəfdən isə, sivilizasiyalararası dialog siyasi və sosial-iqtisadi vakuumdə baş vermədiyi üçün dünya nizamının ədalətli və balanslı olması bu dialogun baş tutması üçün ilkin şərtədir. Hans Kōşler bu prosesi *“interaktiv dialog çevrəsi”* adlandırır və alman filosofu Hans-Corc Qeydemerə fəlsəfi qerme-nevtikasına istinad edərək qeyd edir ki, bu heç də məntiqi ziddiyyətin göstəricisi deyil və təbii olaraq bütün insan münasibətlərində mövcud olan qarşılıqlı asılılığın bir nümunəsidir [8, s.2-3].

Hantinqton tərəfindən demokratiya, insan hüquqları kimi institutların yalnız Qərbə məxsus kimi təqdim olunması, eyni zamanda müsəlmanlar tərəfindən də demokratiya, qadın hüquqları kimi dəyərlərin *“yad”* kimi qəbul olunması ilə nəticələnmişdir. insan hüquqları kimi fundamental məsələlərə Qərb fəlsəfəsində daha çox rast gəlinə də, əslində bir çox sivilizasiyalarda mövcud olmuş və qarşılıqlı dialog nəticəsində inkişaf etmişdir [2, s.15-16].

Xavier Giyom isə dialog barədə deyir: *“Dialog anlayışı özü başqalarını necə qəbul etməklə müəyyən olunur, yəni özündən əlavə bir şüuru (burada sivilizasiyanı kollektiv şüur olaraq qəbul etmək olar) bərabər hüquqlar və öhdəliklərlə qəbul etmək”* [4, s.8].

Fundamentalizmin yüksəlişi yeni təhdid kimi. Sivilizasiyalararası dialoga və global nizamə böyük təhlükə hesab olunan *“sivilizasiyaların toqquşması”* tezisə ortaya çıxan zaman da hər kəs, bu paradigmanı irəli sürən Samuel Hantinqton belə millətlər arasında sülhün təmini üçün sivilizasiyaların dialogu ideyasını qəbul edirdi. [6, s.49] Daha sonra 2001-ci ilin BMT Baş Assambleyası tərəfindən *“Sivilizasiyalararası dialog ili”* elan olunması və 2005-ci ilin BMT Sivilizasiyalar Alyansının yaradılması bu ideyanın praktiki cəhətdən dünya siyasətində qəbul olunması demək idi.

Buna baxmayaraq, həm Qərbdə, həm Şərqdə, eləcə də digər sivilizasiyalarda yeni minillikdən başlayaraq fundamentalist yanaşmaların yüksəldiyini görürük. Fundamentalizmi müəyyən bir sivilizasiya çərçivəsində formalaşmış dəyərlərin həddən artıq yüksəldilməsi və onları ali qəbul etməklə digərlərini tarixi inkişaf prosesində istisna etmək kimi izah edə bilərik. Bu cür yanaşmalara nümunə kimi Qərbdə olan avrosentrik yəni Avropa mərkəzçi yanaşmanı, Şərqdə isə dini radikal qrupların fəaliyyətini və ideologiyasını götürmək olar.

Con Hobson qeyd edir ki, Hantinqton Qərb sivilizasiyasının öz dəyələri və institutları ilə yüksək səviyyədə inkişafa nail olmasını müdafiə etməsi onun avrosentrik baxışlarından qaynaqlanır [5, s.153]. Baxmayaraq ki, Hantinqton Amerika məktəbinin nümayəndəsidir, onun Qərb sivilizasiyasına baxışlarında Latın Amerikasını yad kimi görməsi avrosentrizmi aydın göstərir. Avrosentrist yanaşmaya görə Qərb sivilizasiyası uzun müddət xristianlıq (protestant), plüralizm, individualizm, qanunun aliliyi kimi özünəməxsus dəyərləri və institutları seçilmişdir, bu da onun hazırkı səviyyəyə qalxmasına imkan yaratmışdır; lakin bu baxış digər sivilizasiyaların töhfələrini görməzdən gəlir və sivilizasiyaların iyerarxik düzülüşünü yaradır.

Avrosentrizmin yaranmasını koloniyalaşdırma dövrü ilə əlaqələndirsək də bu baxış sistemi daha sonralar intibah dövrünü də əhatə etməklə post-kolonial zamanda qərbin baxışında hakim olaraq qaldı və öz mərkəzini Amerikaya doğru dəyişməyə başladı. Fransis Fukuyamanın [3] və Samuel Hantinqtonun [6] tezisləri də bu mənada avrosentrizmin davamı sayıla bilər. Sosialist modelin çöküşü və globallaşma faktorunun meydana gəlməsi qərbin yeni ideoloji səlib yürüşü etməsinə yəni öz rəasionalist adlandırılan dünyagörüşün bütün dünyaya yayması üçün yeni imkan yaratdı. Qərb bu ideoloji yayılmanın bəşəriyyət üçün faydalı olduğunu irəli sürür və əslində doğrudur ki, ideoloji yayılma sayəsində bir çox ölkələr yeni daha üstün texnologiyalardan istifadə etmək imkanı qazandı, eyni zamanda iqtisadi əlaqələrin genişlənməsi müxtəlif sivilizasiyalar arasında süni də olsa tolerantlığı artırdı. Digər tərəfdən isə bu cür iqtisadi əlaqələr, texnoloji üstünlük bazasında formalaşan əlaqələr dünya mədəniyyətinin və sivilizasiyaların bənzərləşməsinə və onlar arasında antoqonizmə səbəb olur. Beləliklə, sivilizasiyalararası dialog olmadan globallaşma digər sivilizasiyalar üçün təhlükə və hegemonluq altında qalma kimi qəbul olunur.

Sivilizasiyalararası dialoqdan danışarkən bu prosesə təsir edən əsas amillərdən biri olan beynəlxalq münasibətlər sisteminə olan yanaşmaları da nəzərə almaq lazımdır. Belə ki, Hantinqtonun irəli sürdüyü sivilizasiyaların toqquşması nəzəriyyəsi realist beynəlxalq münasibətlər sisteminin bir təzahürü idi, çünki orada olan kimlik, assimilyasiya, təhdid və toqquşma problemləri əsas etibarilə siyasi institut olaraq dövlətləri narahat edən problemdir. Eyni zamanda, Kenet Voltzun struktur realizm yanaşması da Hantinqtonun fikirlərində geniş müşahidə olunur [9]. Belə ki, soyuq müharibədən sonra dağılmış olan cəbhəni bərpa etmək üçün Hantinqton sivilizasiya amilinə müraciət edir və Qərbin beynəlxalq sistemdə öz dominantlığını qorumaq üçün buna məcbur olduğunu da etiraf edir.

Hantinqton 2004-cü ildə ABŞ-ın daxili problemlərindən bəhs edən “Biz kimik?: Amerikan milli kimliyinə təhdidlər” kitabında sivilizasiyaların toqquşması ideyasının hakim olduğu yeni beynəlxalq siyasi sistemdə digər sivilizasiyaların və onların dəyərlərinin ABŞ daxili siyasətinə və dəyərlərinə təsirindən, ispan dilli immiqrantların anqlo-protestant kimliyinə, amerikalıların dil, mədəniyyət birliyinə təhlükə yaratmasından, disinteqrasiyanı böyütməsindən bəhs edir. Eyni zamanda qeyd edir ki, Qərbin global güc kimi formalaşması bu sivilizasiyanın modernləşməyə açıqlığı, individualizm, sosial iyerarxiyanın olmaması və yaratdığı texnoloji üstünlüklərə bağlıdır [7, s.8-11]. Con Hobson isə eyni ildə nəşr olunan “Qərb sivilizasiyasının Şərq kökləri” kitabında sivilizasiyalararası dialoqun və qarşılıqlı təsirin əslində tarix boyu mövcud olduğunu sübut edir. Hobson qeyd edir ki, Şərq 2 əsas proses – assimilyasiya və mənimsəmə vasitəsi ilə Qərbin yüksəlişinə yol açdı. Şərqlilər ilk dəfə global iqtisadiyyat və global kommunikasiya şəbəkəsi yaratdılar və onun vasitəsi ilə Şərq ideyaları, institutları və texnologiyaları yayılaraq Qərbə çatdı və orada assimilyasiya olundu. İkinci mərhələdə, XVI əsrdən etibarən avropalılar bu resursları və sistemi mənimsəməklə Qərbin yüksəlişinə nail oldular və Şərqin köməyi olmadan Qərb bunu (iqtisadi imkanları) özlüyündə yaratmamışdı [5, s.2-3].

Qeyd olunan faktlar bugünkü sivilizasiyalararası dialoq təşəbbüsləri ilə birbaşa əlaqəli olmasa da, sivilizasiyalararası əlaqələrin və mənimsəmənin tarix boyu mövcud olduğunu, müasir dünya irsinin ortaq yaradıldığını göstərir. Bu cür araşdırmalar eyni zamanda inkişafın, müxtəlif ideya və institutların Hantinqtonun təqdim etdiyi kimi yalnız Qərbə məxsus olmadığını göstərir.

Sivilizasiyalara yanaşma da mövcud olan əsas problemlərdən biri də onların mahiyyətinə dini fundamentalizmin yüklənməsidir. Pınar Bilginin qeyd edir ki, hətta sivilizasiyalararası dialoq təşəbbüsləri zamanı Qərbin sekulyarizmlə bağlı uğurları da xristianlıq və iudizm ənənəsinin irsi kimi təsvir olunur və digər sivilizasiyalara qarşı olan müsbət münasibəti belə bu faktorların nəticəsi kimi təqdim edirlər. Bu cür yanaşma keçmiş Çexiya prezidenti Václav Havelin çıxışında Şərqin Qərbdən demokratiya öyrənməsi və qarşılığında Qərbin də transsedental dəyərləri yenidən oyatmaq üçün Şərqlə müraciət etməsi kimi ifadə olunmuşdu. Özlüyündə sivilizasiyalararası mübadilə anlayışı ehtiva etsə də bu fikir də Qərbi daha üstün mövqedə - iyerarxik formada təqdim edərək dialoq üçün əngəl yaradır [1, s.1107].

Nəticə. Sivilizasiyalararası dialoqu inkişaf etdirmək üçün ilk növbədə beynəlxalq münasibətlərə olan yanaşmada dəyişiklik olmalı, beynəlxalq mühit qarşındurma məkanı kimi deyil, əməkdaşlıq kimi qəbul olunmalıdır. Sivilizasiyalararası dialoq həm daxili, həm də xarici siyasətlə bağlı olduğu üçün prosesdə tərəflər kimi yalnız dövlətlərin iştirakı və ya dövlətlərə müraciət olunması özü də dialoqun məhdudlaşmasına səbəb olur. Beynəlxalq münasibətlərin digər aktorları olan hökumətlərarası təşkilatların, qeyri-hökumət təşkilatlarının da bu prosesdə iştirakı vacib amildir. Sivilizasiyaların münasibətlərində klassik realist yanaşma dialoqa əngəl yaradan səbəblərdən biridir və dialoqdan danışarkən sivilizasiya münasibətlərinə Hantinqtonun realist fikirləri çərçivəsində istinad ictimai sferanın istisna olmasına gətirib çıxarır.

İkinci növbədə isə, sivilizasiyalar və onların əsas təmsilçiləri olan dövlətlər daxilində fundamentalist yanaşmaların yüksəlişinin qarşısı alınmalıdır, çünki mahiyyət etibarilə fundamentalizm özü dialoqu inkar edir. Eyni zamanda bu cür ideologiyalar sivilizasiyalar və ölkələr daxilində də dini, etnik, mədəni zəmində münaqişələrin yaranmasına səbəb olur. Dialoq həm sivilizasiyalararasında həm də sivilizasiyalar daxilində həyata keçirilməli olan bir prosesdir, çünki sivilizasiyalar özləri monolit birliklər deyil. Belə olan halda isə multikulturalizm sivilizasiyalar daxilində birgəyaşayışın təmin edilməsi üçün imkan vardır.

ƏDƏBİYYAT

1. Bilgin, P. Civilisation, Dialogue, Security: The Challenge of Post-Secularism and the Limits of Civilisational Dialogue // Review of International Studies, Published By: Cambridge University Press - 2012, vol. 38, no. 5, pp. 1099-1115.
2. Bilgin, P. Dialogue of Civilisations: A Critical Security Studies Perspective // Perceptions, - Spring 2014, Volume XIX, Number 1, p.9-24.
3. Fukuyama, F. The End of History? // The National Interest, Published By: Center for the National Interest - Summer 1989, No.16, pp.3-18.
4. Guillaume X. Foreign Policy and the Politics of Alterity: A Dialogical Understanding of International Relations // Millennium, 2002, 31(1), p.1-26.
5. Hobson, J. M. The Eastern Origins of Western Civilisation. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2004, 394 p.
6. Huntington, S. P. The Clash of Civilizations? // Foreign Affairs, Published by: Council on Foreign Relations, 1993. vol. 72, no. 3, pp.22-49.
7. Huntington, S. P. Who are We?: The Challenges to America's National Identity. New York: Simon & Schuster, 2004, 428 p.
8. Köchler, H. Dialogue among Civilizations in the Global Era. [Electronic resource] / International Progress Organization Online Publications, - Vienna, 2014.
URL: www.i-p-o.org/Koechler-Dialogue-of-Civilizations-Global-Era-IPO-OP-2014.pdf [Müraciət tarixi: 18.09.2021].
9. Waltz, K.N. Theory of International Politics (2nd edition). Publisher: Waveland Press, 2010, 256p.

ТОГРУЛ САЛМАНЗАДЕ

Докторант Бакинского Государственного Университета

**АНАЛИЗ КОНЦЕПЦИИ ДИАЛОГА
В МЕЖЦИВИЛИЗАЦИОННЫХ ОТНОШЕНИЯХ**

С началом периода после холодной войны возникла неуверенность в том, какие центры, системы или идеологии сформируют новую политическую систему после краха старого биполярного мирового порядка. В такой напряженной ситуации появление концепции цивилизационной идентичности принесло проблему диалога цивилизаций в мировую политику. Степень, в которой межцивилизационный диалог, как альтернатива новому мировому порядку, может решить эти проблемы, и масштабы этого диалога являются предметом дискуссий в современной политической науке. Целью исследования является анализ концепции диалога между цивилизациями, которая часто используется в современном социально-политическом дискурсе, и изучение контекста, в котором термин диалог использовался исторически и используется в современной политической науке. Методология исследования основана на исследовательских методах современной политологии, конфликтологии и политической философии. Итак, при разработке темы были использованы методы бихевиоризма, структурализма, концептуального анализа, историко-политического анализа. Научная новизна исследования - анализ формирования диалога в историческом развитии отношений между цивилизациями и изучение современного диалога в сравнении. При этом анализируются факторы, препятствующие диалогу между цивилизациями, в частности, рост фундаментализма. Результатом исследования является то, что для развития диалога между цивилизациями, прежде всего, необходимо изменение подхода к международным отношениям, а международная среда должна восприниматься как область сотрудничества, а не конфронтации. Поскольку диалог между цивилизациями связан как с внутренней, так и с внешней политикой, ограничение участвующих сторон государствами или обращение только к государствам само по себе ограничивает перспективы диалога. Участие межправительственных и неправительственных организаций, которые являются другими участниками международных отношений, также

является важным фактором в этом процессе. В то же время необходимо предотвратить рост фундаменталистских подходов внутри цивилизаций и в государствах как основных представителях цивилизаций, потому что фундаментализм по своей сути отрицает диалог.

Ключевые слова: цивилизация, диалог, идентичность, мир, безопасность, фундаментализм.

TOGRUL SALMANZADEH

Doctoral student of Baku State University

ANALYSIS OF THE CONCEPT OF DIALOGUE IN INTER-CIVILIZATIONAL RELATIONS

With the beginning of the post-Cold War period, there was uncertainty about which centres, systems or ideologies would form the new political system after the collapse of the old bipolar world order. In such a tense situation, the rise of the concept of civilizational identity has brought the problem of dialogue of civilizations in world politics. The extent to which inter-civilizational dialogue, as an alternative to the new world order, can solve these problems, and the scope of this dialogue, is the subject of discussion in modern political science. The study aims to analyse the concept of dialogue among civilizations, which is frequently used in modern socio-political discourse, and study the context in which the dialogue term has been used historically and are using in modern political science. The research methodology is based on the research methods of modern political science, conflictology and political philosophy. So, behaviouralism, structuralism, conceptual analysis, and historical and political analysis methods have been used in the development of the topic. The scientific novelty of the research is the analysis of how dialogue is formed during the historical development of relations between civilizations and the study of modern dialogue in comparison. At the same time, the factors hindering the dialogue among civilizations, in particular, the rise of fundamentalism, have been analysed. The result of the study is, to develop the dialogue between civilizations, first of all, there must be a change in the approach to international relations, and the international environment must be perceived as an area of cooperation, not confrontation. Since the dialogue between civilizations is related to both domestic and foreign policy, limiting the participating parties to states, or appealing only to states, itself limits the prospects of dialogue. The participation of intergovernmental and non-governmental organizations, which are other actors in international relations, is also an important factor in this process. At the same time, the rise of fundamentalist approaches within civilizations and in the states, as the primary representatives of civilizations, must be prevented, because, fundamentalism in its essence denies dialogue.

Keywords: civilization, dialogue, identity, peace, security, fundamentalism.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 18 sentyabr 2021-ci il.

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 15 dekabr 2021-ci il.

Rəyçilər: s.e.d. Hikmət Məmmədov, s.e.d. Adil Mirabdullayev.